

УДК 336.02:332

Постол А.А.

*кандидат економічних наук, докторант,
ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»*

ВИКОРИСТАННЯ СТРАТЕГІЙ ЗОСЕРЕДЖЕННЯ, ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ, КООПЕРУВАННЯ ТА КЛАСТЕРИЗАЦІЇ В УПРАВЛІННІ РОЗВИТКОМ МАЛИХ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

USING THE STRATEGIES OF FOCUSING, DIFFERENTIATION, COOPERATION AND CLUSTERING IN THE MANAGEMENT OF THE DEVELOPMENT OF SMALL AGRICULTURAL ENTERPRISES

АНОТАЦІЯ

У статті визначена особлива роль малих форм господарювання у розвитку агросфери та сільських територій. Обґрунтовані їх конкурентні переваги та функції й завдання. Виявлені проблемні місця в їх утворенні та функціонуванні. Розроблені напрями управління розвитком на основі стратегій зосередження та диференціації, а також кооперування та кластеризації. При цьому велика увага надана збереженню державного протекціонізму у їх підтримці.

Ключові слова: малі аграрні підприємства, сутність, особливості, конкурентні переваги, розвиток, удосконалення, стратегії, зосередження, диференціація, кооперування, кластеризація.

АННОТАЦИЯ

В статье определена особая роль малых форм хозяйствования в развитии агросферы и сельских территорий. Обоснованы их конкурентные преимущества и функции и задачи. Выявлены проблемные места в их образовании и функционировании. Разработаны направления управления развитием на основе стратегий сосредоточения и дифференциации, а также кооперирования и кластеризации. При этом важное внимание уделено сохранению государственного протекционизма в их поддержке.

Ключевые слова: малые аграрные предприятия, сущность, особенности, конкурентные преимущества, развитие, совершенствование, стратегии, сосредоточение, дифференциация, кооперирование, кластеризация.

ANNOTATION

The article defines a special role of small farms in the development of agrosphere and rural areas. Reasonable their competitive advantages and functions and tasks. Identified problem in their formation and functioning. Developed management development on the basis of the strategy of concentration and differentiation, as well as cooperation and clustering. An important attention is paid to the preservation of state protectionism in their support.

Keywords: small agricultural enterprises, the nature, characteristics, competitive advantages, development, improvement, strategy, focus, differentiation, cooperation, clustering.

Постановка проблеми. За організаційно-економічною будовою і механізмом функціонування господарські структури у сільському господарстві є достатньо складними та різноманітними. В основі форм господарювання лежать наслідки суспільного поділу праці, тобто концентрація окремих галузей агросфери на певній території. Таке розміщення виробництва повинно гарантувати товаровиробнику максимальну економічну та соціальну ефективність при збереженні природного середовища. Раціональне розміщення виробництва повинно сприяти постійному відтворенню виробничих ресурсів, підвищенню родючості ґрунтів тощо.

Процес формування та утворення нових організаційно-правових структур у сільському господарстві відбувався на початку періоду реформування поспішно, без належного врахування розмірів господарств, розташування їх об'єктів на території, чисельності працівників, обсягів виробництва та реалізації продукції, складу галузей та підрозділів. Це означає, що не одержав погодженого розвитку зв'язок між організаційно-правовими і організаційно-економічними принципами створення раціональних типів підприємств. Тому переважна більшість аграрних підприємств за своїм правовим статусом більшою мірою відповідають структурам малого і середнього підприємництва.

Малі форми господарювання на селі як один із найважливіших дрібнотоварних секторів економіки агросфери сьогодні здатний забезпечувати високий рівень самозайнятості сільського населення, зменшувати негативний вплив економічної кризи та соціального напруження на працездатне населення. З іншого боку, вони допомагають вирішити проблему поліпшення інфраструктури сервісу та побутового обслуговування, забезпечення виробництва харчових та промислових товарів як підвищеного попиту, так і тих, що через незначні обсяги реалізації є малоприбутковими. У зв'язку з цим, значно посилюється інтерес як до вивчення малого підприємництва та особливостей управління малими формами аграрного господарювання, так і до аналізу тенденцій зміни стану малого агробізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Численними дослідженнями вчених економістів-аграрників доведено доцільність формування малих форм господарювання. Зокрема, теоретичні, методологічні та прикладні аспекти вирішення цієї проблеми розглянуті у наукових працях В.Г. Андрійчука, В.Л. Валентинова, А.С. Даниленка, І.Г. Кириленка, П.М. Макаренка, М.Й. Маліка, Т.Г. Маренич, Л.О. Мармуть, В.Я. Месель-Веселяка, О.М. Онищенко, Р.А. Слав'юка та інших вчених.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Навіть в країнах з розвинутою економікою не розроблено єдиного підходу

до оцінки малого підприємництва. Найчастіше, залежно від ринкової кон'юнктури, традицій, цілей державної політики, застосовують показники щодо чисельності працівників, обсягу річного обороту, розміру статутного капіталу, участі в капіталі підприємства інших фірм й організацій, тощо.

Мета статті полягає у визначенні особливостей функціонування та конкурентних переваг малих аграрних підприємств у сільському господарстві та обґрунтуванні удосконалення управління їх розвитком на засадах стратегій зосередження диференціації, кооперування та кластеризації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для більшості малих і середніх господарств гостро стоїть проблема досягнення оптимального рівня концентрації виробництва, що дає можливість застосування та ефективного використання передової техніки та прогресивних технологій виробництва, а це під силу великим господарствам [1, с. 124]. Тому, подальше трансформування аграрних підприємств повинно бути спрямоване на оптимізацію як їх розмірів, так і поєднання, адже через організаційні форми будуть використовуватись праця, земля і капітал, які належать власникам.

До малих аграрних підприємств у сільському господарстві відносять дрібнотоварні особисті селянські та фермерські господарства. На нашу думку, малі форми аграрного господарювання слід визначати за тріадою показників: площею сільськогосподарських угідь (до 50 га), кількістю зайнятих робітників (до 50 осіб) та обсягом річного доходу (до 1 млн грн), які пов'язані з трьома головними факторами аграрного виробництва – землею, працівниками, капіталом.

Особливості роботи малих форм господарювання у сільському господарстві зумовлені [2, с. 33]: сезонним характером отримання продукції при постійному попиті на продовольство протягом року; значним поглибленням галузевої, внутрішньогосподарської і регіональної спеціалізації виробництва; потребою в сучасному технологічному устаткуванні, засобах малої механізації, максимальному скороченні ручної праці; необхідністю міцних організаційно-економічних зв'язків з постачальниками ресурсів та реалізаторами продукції кінцевому споживачу.

Зазначені особливості сільськогосподарського виробництва вимагають створення стабільного внутрішнього й зовнішнього середовища для нормальної підприємницької діяльності. Отже, внутрішнє середовище, в поєднанні з державною підтримкою підприємства в зовнішньому оточенні є двома невід'ємними й найважливішими умовами ефективного аграрного господарювання [3, с. 55].

Першочерговим завданням уряду будь-якої країни є створення сприятливого середовища для створення та розвитку нових малих форм господарювання. Це можливе лише за умови

їх ефективною фінансово-кредитною підтримки. Через уповноважені центральні та місцеві органи державної влади та за допомогою спеціальних установ і об'єднань підприємців держава визначає, розробляє та втілює у життя фінансово-кредитну політику щодо підтримки малих форм господарювання, використовує прямі та непрямі форми фінансової підтримки, формує механізм регулювання ринку позикових ресурсів та контролює додержання встановлених норм його учасниками [4, с. 356].

Метою державної підтримки малих форм господарювання є:

- створення умов для позитивних структурних зрушень в економіці України;
- становлення малого підприємництва як провідної сили в подоланні негативних процесів в економіці та забезпеченні сталого позитивного розвитку суспільства;
- підтримка вітчизняних виробників;
- формування умов для забезпечення зайнятості населення країни, запобігання безробіттю, створення нових робочих місць.

Створення обслуговуючих кооперативів є однією з форм застосування малими сільськогосподарськими підприємствами стратегії кооперації. У цьому випадку термін «кооперація» варто розглядати в широкому його значенні – як співпрацю окремих суб'єктів [5, с. 497]. На практиці ця стратегія охоплює доволі широкий спектр інтеграційних зв'язків між суб'єктами, що стосуються аграрного сектору економіки. Необхідність і доцільність налагодження таких зв'язків не викликає сумнівів, адже світовий і вітчизняний досвід дає підстави стверджувати, що дрібним та малим агробізнесовим господарствам поодиночки рентабельно функціонувати практично неможливо [6, с. 247]. Окрім створення обслуговуючих кооперативів, іншими формами втілення стратегії кооперації є участь сільськогосподарських товаровиробників у вертикальних інтеграційних зв'язках із переробними підприємствами, у кластерних структурах. Останні створюються на локальному (регіональному) рівні за участю представників різних галузей, органів державного управління з метою узгодження їх дій у вирішенні певних спільних проблем. Їх функціонування значно впливає на формування зовнішнього середовища підприємства на мікрорівні.

Негативним проявом зовнішнього середовища, в якому функціонують малі форми господарювання, є конкуренція між ними та великими агровиробниками. Використовуючи ефект масштабу (концентрації) виробництва, великі підприємства завдяки економії на умовно-постійних витратах досягають нижчої собівартості продукції й отримують переваги над невеликими господарствами. Враховуючи цю обставину, останнім доцільно орієнтуватися на ті сегменти ринку, до яких великі підприємства не проявляють достатньої зацікавленості. Йдеться про застосування на практиці страте-

гії зосередження (фокусування), яка передбачає вузьку спеціалізацію на виробництві окремого товару, задоволення попиту споживачів на цільовому сегменті ринку [7, с. 36].

Невеликі розміри змушують малі сільськогосподарські підприємства орієнтуватися на виробництво таких видів продукції, які забезпечують доволі високі доходи з розрахунку на одиницю земельної площі. Тоді загальний дохід таких підприємств буде достатнім для забезпечення розширеного відтворення та соціального захисту (у вигляді високої зарплати) зайнятих у них працівників. Рекомендованою для підприємств малого аграрного бізнесу є спеціалізація на плодівництві й виноградарстві, овочівництві, картоплярстві, які дають на 1 га угідь у кілька разів більші доходи, аніж за умови вирощування зернових і технічних культур [8, с. 7]. Саме ці галузі є перспективними для застосування стратегії зосередження у досліджуваній категорії господарств. У тваринництві може йтися про розвиток птахівництва та свиначарства за умови виробництва продукції для цільового сегмента покупців (для ресторанів, санаторіїв, порослят та курчат на племінні цілі для населення тощо).

Застосування стратегій кооперації, фокусування, диференціації дає змогу вирішити певні проблеми малих форм господарювання, однак не гарантує їм стабільного ефективного функціонування в наявному середовищі. Ця проблема характерна для аграрного сектору практично всіх провідних країн світу й певною мірою вирішується за допомогою державної підтримки сільгоспвиробників [9, с. 98]. Йдеться про застосування політики аграрного протекціонізму, яка в окремих країнах здійснюється в різних формах та масштабах, постійно модернізується.

Сучасним підходом до інтегрованого розвитку підприємств є кластеризація. Під аграрним кластером розуміють територіальне об'єднання споріднених за виробничими напрямками діяльності підприємств для посилення їх сумісних ринкових позицій, здобуття конкурентних переваг і забезпечення економічного розвитку на рівні держави й регіону. Для малих форм аграрного господарювання найбільш перспективним є кластерна кооперація в галузі м'ясного й молочного тваринництва, плодівництва, овочівництва та картоплярства. Завдяки кластерній кооперації на підґрунті об'єднання належних ресурсів суттєво поліпшуватиметься економічне становище членів формування внаслідок швидшого поширення новітніх науково-технічних розробок, ефекту масштабності й синергії, вдосконалення менеджменту, спільного моніторингу аграрних ринків, зниження надлишкових виробничих потужностей і підвищення якості кінцевої продукції [10, с. 251].

Висновки. Малі форми господарювання повинні орієнтуватися на діяльність, що дає

їм змогу уникнути прямої конкуренції з великими за розмірами формуваннями на окремих сегментах аграрного ринку. Для цього рекомендовано застосовувати стратегії зосередження і диференціації, які передбачають формування переваг на основі забезпечення високої якості продукції, створення оригінальної пропозиції у відносно невеликих обсягах.

Вирішення проблеми ресурсного забезпечення невеликих агровиробників можливе на основі створення та розвитку обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів, членство в яких є однією з форм реалізації стратегії кооперації. Серед інших форм реалізації цієї стратегії варто виділити формування вертикальних інтеграційних зв'язків, зокрема, на кластерній основі. Збереження політики аграрного протекціонізму стосовно малих форм господарювання розширить можливості їх адаптації до несприятливих умов зовнішнього середовища.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Збарський В.К. Розвиток дрібнотоварного сектору сільських поселень України: [монографія] / В.К. Збарський. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 654 с.
2. Рикун О.М. Кооперативний розвиток малого підприємництва в аграрному виробництві / О.М. Рикун // Агросвіт. – № 1. – 2009. – С. 31-34.
3. Гриценко М.П. Сільськогосподарська кооперація: проблеми, шляхи розв'язання / М.П. Гриценко, М.Й. Малік, В.А. Пулім // Економіка АПК. – 2007. – № 1. – С. 51-58.
4. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: [підручник] / В.Г. Андрійчук. – 2-ге вид., доповн. і перероб. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
5. Макаренко П.М. Моделі аграрної економіки / П.М. Макаренко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 682 с.
6. Кириленко І.Г. Трансформація соціально-економічних перетворень у сільському господарстві України: проблеми, перспективи / І.Г. Кириленко. – К.: ННЦ „Інститут аграрної економіки”, 2005. – 452 с.
7. Месель-Веселяк В.Я. Розвиток форм господарювання в аграрному секторі України (результати, проблеми) / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2006. – № 12. – С. 34-40.
8. Крисальний О.В. Теоретико-методологічні засади розвитку спеціалізації і сільськогосподарської кооперації в постреформованому аграрному виробництві / О.В. Крисальний // Економіка АПК. – 2007. – № 6. – С. 3-10.
9. Мармуль Л.О. Організація обліку і аудиту суб'єктів малого підприємництва: [навч. посіб.] / Л.О. Мармуль, А.С. Мохненко, Л.Г. Ярова. – Херсон. держ. аграр.-ун-т, Таврійський національний ун-т ім. В.І. Вернадського. – Херсон: Айлант, 2008. – 200 с.
10. Романюк І.А. Державна фінансова підтримка розвитку малих підприємств / І.А. Романюк // Фінансово-кредитне стимулювання розвитку територіальних суспільних систем: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Луцьк, 23 березня 2012 р.) / За заг. ред. З.В. Герасимчук. – Луцьк: РВВ ЛНТУ, 2012. – С. 250-252.